

HOP!

Pedagogische dossiers

1. *Een uitnodiging*
 - 1.1 Welkom bij Kanal
 - 1.2 Pedagogische aanpak
2. *Tijdens je bezoek*
 - 2.1 Bewegende volumes
 - 2.2 Bewegende lijnen en vormen
 - 2.3 Bewegende kunstwerken
3. *Voorstel tot klasactiviteiten*
 - 3.1 Strike a pose!
 - 3.2 Serpentine dans
 - 3.3 Zingende vormen
4. *Vaardigheidslijst*
5. *Leestips om jullie ontdekkingsreis voor te bereiden*

Dit pedagogisch dossier is uitsluitend ontworpen en verspreid om onderwijsinstellingen, docenten en leerlingen in staat te stellen kennis te maken met de inhoud van de tentoonstellingen van KANAL, met name ter voorbereiding op, ter begeleiding van of in het verlengde van een bezoek.

De teksten, reproducties van kunstwerken, foto's, illustraties en andere inhoud in dit dossier worden uitsluitend ter beschikking gesteld voor informatieve doeleinden, ter illustratie van het onderwijs en voor pedagogisch gebruik in het kader van schoolactiviteiten.

Behoudens de uitzonderingen waarin de toepasselijke wetgeving voorziet, is elk gebruik van dit dossier of van een van de onderdelen ervan voor andere doeleinden verboden. **Het feit dat het gebruik kosteloos is, volstaat op zichzelf niet om het gebruik ervan toe te staan.**

Een uitnodiging

1.1 WELKOM BIJ KANAL

Wat als we van dit document nu eens het vertrekpunt van onze ontmoeting maken? Een voorsmaakje, een welkomstcadeau, een uitnodiging om in alle rust aan je ontdekkingstocht bij Kanal te beginnen.

Tijdens je bezoek maak je «*A Truly Immense Journey*»: een ongelooflijke reis. Je reist langs 350 werken uit de **moderne en hedendaagse** kunst, in samenwerking met het Centre Pompidou in Parijs.

Om je alvast voor te bereiden krijg je van Kanal het volgende: een inzicht in de pedagogische aanpak van het museum, een paar handvaten om de thema's van de rondleiding beter te begrijpen, klasactiviteiten, de link met het leerplan in de vaardigheidslijst en tot slot enkele leestips.

1.2. PEDAGOGISCHE AANPAK

Ken jij Azimut, de reusachtige duizendpoot al? De kinderen maken samen met hem een avontuurlijke reis met hun lichaam als ontdekkingsinstrument. De rondleiding wisselt momenten van observatie af met actie. De **kunstwerken** dienen hierbij steeds als uitgangspunt. *Wat doet kunst met mij? Waarom zet kunst mij aan om te bewegen, wekt het allerlei gevoelens op en prikkelt het mijn zintuigen?*

Kanal stelt voor om tijdens deze ontdekkingstocht de **kunstwerken** te verkennen:

Via een aanknopingspunt

De leerlingen maken kennis met het **kunstwerk** via rechtstreekse waarnemingen en een minimum aan contextuele uitleg. Deze verkenning gebeurt op een reusachtige duizendpoot: de leerlingen bewegen zich tussen de **kunstwerken** door, gaan errond zitten, nemen erbinnen of erbuiten, links of rechts ervan plaats, en volgen de duizendpoot als herkenningspunt in de ruimte.

Via euritmie

De leerlingen verkennen hun lichaam in verbinding met de **kunstwerken**. Muziek, **ritmes** en spontane bewegingen vormen de basis voor een directe lichamelijke en zintuiglijke beleving die voor hen begrijpelijk is. Deze benadering is geïnspireerd op **euritmie**: een praktijk ontwikkeld door **Rudolf Steiner** die lichaam, **ritme** en klank door middel van beweging met elkaar verbindt. Door een intuïtief en levendig lichaamsgeheugen aan te spreken leren kinderen op een andere manier met **kunstwerken** in contact komen.

Tijdens je bezoek

Tijdens je bezoek komen er verschillende thema's aan bod. Jullie ervaring is gebaseerd op drie pijlers.

2.1 BEWEGENDE VOLUMES

Hoe kan een volume beweging in de hand werken?

Volume verwijst naar een driedimensionale vorm en naar de ruimte die door de volle en lege delen wordt ingenomen. Bij de geselecteerde **kunstwerken** kan beweging worden gesuggereerd, zoals bij een **beeldhouwwerk** dat aan een onzichtbare draad lijkt te hangen, klaar om te vallen of om van vorm te veranderen. De beweging kan echter ook reëel zijn. Denk maar aan de beweging van een ronddraaiende **mobile**.

Bewegen kan ook tot allerlei ervaringen leiden: je verplaatsen, vooroverbuigen, van gezichtspunt veranderen en je voorstellen hoe de vorm zou kunnen bewegen. Deze verplaatsingen leren wat evenwicht en onevenwicht of spanning en stabiliteit betekenen en stimuleren de verbeeldingskracht: **wat gebeurt er als ik op een andere manier zou bewegen?**

2.2 BEWEGENDE LIJNEN EN VORMEN

Paul Klee zei ooit: "Die Linie ist ein Punkt, der spazieren geht" (de lijn is een punt die een wandelingetje maakt). **Wat als een lijn nu eens zou kunnen, lopen, rondjes draaien of rondspringen?** Soms lijken lijnen en vormen te bewegen, zelfs als ze immobiel zijn. De leerlingen nemen hun tijd om ze te bekijken, zoeken uit wat de kunstenaar wou uitdrukken en experimenteren dan met hun lichaam om ze ten volle te beleven. Hun **silhouet** kan zich uitrekken, hun lichaam helt over naar links en rechts, ze molenwieken met hun armen om vormen te maken in de lucht en hun vingers volgen de lijnen zonder de schilderijen aan te raken!

2.3 BEWEGENDE KUNSTWERKEN

Wat als een kunstwerk uit zichzelf zou kunnen bewegen?

Denk maar aan **kinetische kunst**, de **mobiles** van de kunstenaar **Alexander Calder** of het **werk** van **Rafael Jesus Sotelo** dat subtiel beweegt en verandert naargelang de lucht en het licht veranderen.

De leerlingen observeren de beweging van het **werk** en de variaties ervan naargelang hun **gezichtspunt**. Ze wandelen eromheen om de bewegingen te volgen en het **evenwicht** van de vormen te bekijken. Tijdens deze ontdekkingstocht voelen ze de **energie** en de interacties tussen de **volumes**.

Voorstel tot klasactiviteiten

Kanal reikt graag een aantal creatieve activiteiten aan die je eenvoudig met de hele klas kan uitvoeren. In dit document is elk voorstel gelinkt aan een kunstwerk uit de tentoonstelling, steeds met een woordje uitleg erbij.

Er is bij Kanal een plek voorzien om de creaties die jullie in de klas maken, tentoon te stellen, als een mooi aandenken aan deze eerste ontmoeting. Breng ze dus gerust mee, we stellen ze met plezier tentoon!

3.1 STRIKE A POSE!

Een eerste kennismaking

De Zwitserse beeldhouwer **Alberto Giacometti** (1901-1966) verwierf bekendheid met zijn langgerekte, dunne **figuren**. In Parijs observeert hij voorbijgangers om te leren hoe het lichaam beweegt en rechtop blijft. Zijn **sculpturen** laten zowel de kwetsbaarheid als de kracht van de mens zien. Rechtop lopen is voor Giacometti meer dan alleen maar voortbewegen: elke stap biedt de kans om te observeren, het lichaam en de beweging te begrijpen en deze beleving om te zetten in kunst.

In “**l’Homme qui marche I**” toont hij een man, die helemaal tot de essentie is teruggebracht, als was het een in **brons** gegoten tekening. Zijn lichaam helt voorover en zijn graatmagere benen wekken de indruk dat hij wankelt, maar toch blijft doorlopen. Het oneffen **brons** maakt zijn **silhouet** vluchtig en kwetsbaar, en elke stap lijkt een overwinning. We voelen tegelijk de beweging en instabiliteit van het beeld. Het lijkt alsof hij zonder te stoppen naar iets onbekends loopt.

Creatieve activiteit

Lichaamsbewegingen verkennen aan de hand van een standbeeld en verschillende houdingen. Inspiratie zoeken in een standbeeld om een eigen compositie te maken.

Fun fact

Alberto Giacometti genoot ervan om voorbijgangers op straat te **observeren**. Hij wou zo hun **lichaamsbewegingen** doorgronden en nam afmetingen van alles wat hij op straat zag om er zeker van te zijn dat zijn **sculpturen** de juiste **verhoudingen** zouden hebben ten opzichte van de werkelijkheid. Hij was doelmatig geobsedeerd door het visueel waarneembare en was voortdurend bezig met het **opmeten** van de **verhoudingen** van de mensen en voorwerpen op straat en in cafés, omdat hij de **werkelijkheid** wou weergeven zoals hij die zag.

“Danse Serpentine [II]”, anoniem, 1897–1899.
[video link](#)

© Photo credit: Centre Pompidou, MNAM-CCI/Dist. GrandPalaisRmn.
Copyright Artwork : Domaine public. Sous réserve de droits.

Duur	15 min
Ruimte	Maak veel plaats op de vloer van de klas of installeer je in een leeg lokaal.
Benodigdheden	Kleurenafdruk van het kunstwerk (A4)
	Touwtjes (van minstens 1 meter lang per leerling)
	Fototoestel of smartphone

1. Observeren en uitbeelden

De leerlingen bekijken de foto van het standbeeld en staan stil bij elk onderdeel van het lichaam (voeten, benen, romp, armen, handen, hals, hoofd).

Daarna staan ze recht en proberen ze minstens 30 seconden lang de **sculptuur** na te bootsen zonder te bewegen. Als dat gelukt is, geeft de leerkracht aan dat de groep zich opnieuw in beweging mag zetten.

De leerlingen imiteren nu gedurende enkele minuten het personage terwijl ze rondstappen, tot de leerkracht aangeeft dat ze moeten stoppen. Bij dit teken houden ze meteen halt en kunnen ze het standbeeld dat ze uitbeelden observeren.

2. Beweging bestuderen

De leerlingen krijgen elk een lang stuk touw. Ze nemen het vast bij de uiteinden en spannen het touw tussen hun handen.

Ze verplaatsen zich in de ruimte met het touw nog steeds strak tussen hun handen gespannen.

De klas blijft zo een paar minuten rondlopen tot de leerkracht aangeeft dat ze moeten stoppen. Bij dit teken houden ze meteen halt en kunnen ze het standbeeld dat ze uitbeelden observeren.

Als variant op deze oefening kunnen de leerlingen het touw ook losjes tussen de handen houden.

3. Een verstild moment vastleggen

De leerlingen nemen hun favoriete houding aan en de leerkracht neemt een foto van de hele groep. Breng de foto gerust mee om hem bij Kanal op te hangen. :-)

3.2 SERPENTINEDANS

Een eerste kennismaking

«Ik wil een nieuwe kunstvorm creëren; kunst die volledig losstaat van de gangbare theorieën, kunst die de ziel en de zintuigen tegelijkertijd complete vervoering schenkt.»

Loïe Fuller (1862-1928) is een Amerikaanse kunstenaar en **choreograaf**, die beschouwd wordt als pionier van de **moderne dans**. Ze bedacht de **serpentine dans** waarbij het lichaam, de belichting en de stof samensmelten tot een volwaardig **kunstwerk** dat eind 19e eeuw, begin 20e eeuw een artistieke revolutie teweegbracht. Doordat ze de nadruk legde op vormen, bewegingen en uitdrukking van emoties in plaats van verhaal of **realisme** effenden haar choreografieën en **scenografische experimenten** het pad voor **abstractie** in de dans.

Gehuld in honderden meter witte zijde transformeert Loïe Fuller haar lichaam in een wervelende **sculptuur** die afwisselend aan een vlinder en een bloem doet denken. Haar bewegingen spelen met de veelkleurige belichting en zorgen voor een totaalervaring van **ritme**, lichaamstaal en klank. Loïe Fuller bracht haar dans honderden keer op podia in de Verenigde Staten en Europa, onder meer in de **Folies Bergère** in Parijs, en maakte naam als icoon uit de **Parijse Belle Époque** (1871–1914).

Fun fact

Loïe Fuller was gefascineerd door het **samenspel** van het **licht** en de **stoffen** van haar jurken waarin ze af en toe **lampjes** verborg om haar **bewegingen** op het podium te **laten oplichten**! Vandaar haar bijnaam “**fee van het licht**”.

Creatieve activiteit

De leerkracht vertelt het verhaal van Bat en laat daarbij zijn of haar sjaal wapperen. De kinderen luisteren naar het verhaal en beleven het zelf door hun eigen vleermuis in beweging te brengen. Het verhaal hieronder dient als houvast om ter plekke een verhaal te verzinnen en te vertellen, zodat de kinderen in beweging kunnen komen en dit gezamenlijke moment op hun eigen manier beleven. De kinderen mogen een naam kiezen voor hun vleermuis.

Duur	30 min
Ruimte	Maak veel plaats op de vloer van de klas of installeer je in een leeg lokaal.
Benodigheden	Sjaals, stukken dunne stof (één per leerling)
	Scherf om het filmpje op te kunnen kijken
	Box om naar de muziek te luisteren

1. Observeren

Bekijk in stilte het filmpje van Loïe Fuller. Vraag de leerlingen om alleen met hun ogen te kijken en zich te laten meevoeren door de vormen en kleuren.

2. Fantaseren

Laat het filmpje een tweede keer zien. Waaraan doet dit jullie denken? Wat zie je? Welke naam zou je deze dans geven?

3. Dansen op het verhaal

Luister een paar seconden roerloos naar ‘Un Bal’ van Berlioz en neem de muziek helemaal in je op. De klas gaat in een cirkel zitten en elke leerling heeft een sjaal of een stuk dunne stof voor zich liggen.

Verhaal

«Kennen jullie het verhaal van Bat, de vleermuis? Bat woont helemaal alleen op de zolder van een spookkasteel. Overdag slaapt ze en 's nachts verveelt ze zich. Die avond wordt Bat wakker...» *Neem de sjaal met beide handen vast (zodat die de vorm aanneemt van de twee vleugels van Bat).*

«En vliegt ze wat door haar zolder om de verveling tegen te gaan.» *De kinderen staan nu recht en beginnen zachtjes met hun vleermuis te wapperen.*

«Bat besluit om op avontuur te gaan. Ze verlaat de zolder en gaat langs de trap naar beneden.» *De vleermuizen zijn in beweging en zakken naar beneden alsof ook zij de trap afdalen.*

«Bat vliegt nu door een heel grote zaal die terecht ‘het grote salon’ wordt genoemd.» *De vleermuizen verplaatsen zich nu snel in een rechte lijn.*

«Daarna draait Bat plots naar rechts.» *De leerlingen draaien.*

«En houdt abrupt halt.» *Iedereen staat stil.*

«Oeps, Bat is de weg kwijt. Waar is de deur naar buiten? Ze begint in alle richtingen rond te fladderen, maar doet dat heel stil om de prinsen en prinsessen in het kasteel niet wakker te maken.» *De kinderen lopen snel door elkaar en in alle richtingen. Ze doen dat in stilte.*

«Aha, een raam! Bat kan langs daar naar buiten, omdat zij kan vliegen.» *De kinderen springen ter plekke rond, alsof ze uit een raam springen, en hun vleermuizen vliegen in het rond.*

«Bat besluit om naar ergens ver weg te gaan. Ze vliegt het bos in en zigzagt tussen de bomen door.» *De kinderen zigzaggen door de ruimte.*

«Bat vliegt boven de bomen.» *De kinderen lopen op de tippen van hun tenen om hun vleermuis zo hoog mogelijk te laten vliegen.*

«Maar ook rakelings langs de grond.» *Ook de vleermuizen van de kinderen scheren over de vloer.*

«Plots stopt Bat. Ze verlaat het bos en komt in een grote stad terecht.»
De vleermuizen zijn best nieuwsgierig, maar ook een beetje bang en gaan daarom langzaam vooruit.

«Bat hoort mooie muziek en vliegt er voorzichtig naartoe. Ze belandt uiteindelijk bij een concertzaal die ze via het raam binnenvliegt.»
De kinderen laten hun vleermuis voorzichtig en onopvallend rondvliegen.

«In de zaal ziet Bat een dansende vrouw die omhuld is met grote stukken stof, net als in het filmpje van daarnet. Bat besluit om net als die vrouw rond te draaien en te vliegen.» *De kinderen dansen in alle richtingen rond en laten hun vleermuizen meevliegen.*

«Bat draait zo hard rond dat ze ... oeps, op het podium naast Loïe Fuller is beland! Ze rept zich zo snel als ze kan naar de coulissen.» *De kinderen laten hun vleermuis naar een verstopplekje of een hoekje in het lokaal vliegen.*

«Bat is uiteindelijk zo moe geworden van haar avontuur dat ze stilletjes in slaap valt.» *De kinderen leggen hun vleermuis op de grond en nemen afscheid met de woorden: 'slaap lekker'.*

3.3 ZINGENDE VORMEN

Een eerste kennismaking
Henryk Berlewski ontwikkelde in 1924 een nieuwe kunstvorm: de **Mechano-Faktura**, wat staat voor 'creëren met mechanische middelen'.

Hij creëert een visueel **ritme** door eenvoudige, terugkerende **geometrische** vormen samen te brengen als waren het machineonderdelen. Alles is vlak, nauwkeurig en geordend. Hij doet afstand van de illusie van de driedimensionale diepte en kiest resoluut voor tweedimensionale, mechanische schilderkunst.

Berlewski behoort tot de **constructivisten** die vonden dat kunst nuttig en maatschappelijk georiënteerd moest zijn. Hij brengt zijn ideeën niet alleen in de schilderkunst tot uiting, maar ook in reclame en architectuur.

Creatieve activiteit

De activiteit nodigt uit tot het verkennen van vormen aan de hand van beweging en klank.

Duur	15 min
Ruimte	Maak veel plaats op de vloer van de klas of installeer je in een leeg lokaal.
Benodigdheden	Kleurenafdruk van het kunstwerk (A4)

1. Observeren
Bekijk aandachtig de vormen en kleuren van het kunstwerk. De kinderen benoemen ze, benoemen hun plaats ten opzichte van elkaar en vergelijken ze (naast, onder, boven, links, rechts, kleiner, groter enz.).
2. Gezamenlijk bewegen
De leerlingen volgen de lijnen van de vormen met hun vinger en bootsen die na in de lucht.
3. Bewegingen aan klanken linken
Link aan elke vorm of lijn een klank: een horizontale lijn, een verticale lijn, een vierkant, een driehoek, een cirkel. *Duid opeenvolgende vormen aan en laat de leerlingen het bijbehorende geluid maken.*
4. In koor zingen
Verdeel de klas in 5 groepen, één per vorm. Samen vormen ze een koor dat geleid wordt door een dirigent. Tijd voor muziek!

Nog een stapje verder

Wie er geen genoeg van krijgt, kan het volume van elke klank aanpassen aan de omvang van de vorm of lijn.

"Kontrasty mechano-fakturowe"
van Henryk Berlewski, uit 1923

© Photo credit: Centre Pompidou, MNAM-CCI/Georges Meguerditchian/Dist.
GrandPalaisRmn. Copyright Artwork : © Estate Berlewski. Sous réserve de droits.

Fun fact

Zijn **werken** werden voor het eerst tentoongesteld in een **autoshowroom** in Warschau, tussen **auto's** en **motorfietsen**, als een bewuste referentie naar de **industrie**.

Vaardigheids- lijst

Beoogde leergebieden

Culturele en artistieke vorming (vormen, materialen, kleuren, texturen), wetenschappelijke ontwikkeling (het lichaam), lichamelijke opvoeding, wiskunde en taal.

M2-M3

KENNEN	In context enkele basiskleuren herkennen en benoemen (rood, geel, blauw, zwart, wit, bruin). Zich geleidelijk aan de woordenschat eigen maken die verbonden is met artistieke activiteiten en lichaamsbeweging.
KUNNEN	Zich tijdens een artistieke oefening bewegingen eigen maken om een dans of mime uit te voeren: bewegen, dansen, zich verplaatsen, springen, draaien, uitbeelden; stil blijven staan. Zich in een concrete situatie een bepaald tempo en ritme eigen maken: door zich te verplaatsen (stappen of lopen); door het lichaam of een muziekinstrument te gebruiken. Deelnemen aan een gezamenlijke verbale of lichamelijke expressie door: hun stem te gebruiken; hun lichaam te gebruiken.
KENNISMAKEN	Een tentoongesteld kunstwerk ontdekken en de kleuren, vormen en ruimtelijke organisatie observeren. De eigen creatie verbinden met het geobserveerde kunstwerk (kleuren, vormen en ruimtegebruik vergelijken) Zich inleven in situaties die in de klas of daarbuiten kunnen worden beleefd, kennismaken met de woordenschat rond: de kunstenaars die zijn benaderd, een evenement rond lokaal erfgoed, plaatsen zoals een museum of tentoonstelling. Verbaal en/of non-verbaal informatie uitdrukken die werd verzameld: tijdens een ontmoeting met een kunstenaar (observatie van een kunstwerk)/tijdens een culturele uitstap

Vaardigheids- lijst

LICHAMELIJKE OPVOEDING, WELZIJN
EN GEZONDHEID

Zich positioneren volgens een opdracht van een ander: lopen tot, stoppen bij, binnen, buiten, in, uit, boven, onder, naast iets.

Bewegen op een eenvoudig ritme dat door een volwassene wordt voorgedaan.

WISKUNDE

De woorden kennen die gebruikt worden om vormen te benoemen.

Vormen herkennen: cirkel, vierkant, driehoek, rechthoek.

NEDERLANDS

Durven spreken in groep om gevoelens en observaties te verwoorden.

WETENSCHAPPEN

Minstens zes lichaamsdelen kunnen aanwijzen en benoemen, waaronder: hoofd, arm, hand, vinger, rug, been, voet, knie, mond, neus, oog en oor.

Leestips

BOEKEN	DIT IS SLAK	Lotte Meeuwissen <i>Gottmer</i> 2026
	DE VIJF ZINTUIGEN	Hervé Tullet <i>Lamnoo</i> 2004
	HOREN, ZIEN, PROEVEN, RUIKEN	Kathleen Amant <i>Abimo</i> 2014
LIVRES	OH !	Jérôme Ruillier, Isabelle Carrier <i>Saltimbanque</i> 2025
	LE LIVRE DES CINQ SENS	Lucie Lučanská <i>Ricochet</i> 2024
	2 YEUX ?	Lucie Félix <i>Grandes personnes</i> 2012